

РОЗДІЛ 8. ТУРИЗМ

РЕКРЕАЦІЙНА СКЛАДОВА ЕКСКУРСІЙНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИRECREATIONAL COMPONENT OF EXCURSION TOURISM IN UKRAINE
UNDER CONDITIONS OF MILITARY CONFLICT: ANALYSIS AND PROSPECTS

У статті розглянуто основні характеристики рекреаційної складової екскурсійного туризму, включаючи туристичні об'єкти та їх особливості. Аналізуються проблеми, які виникають у рекреаційній складовій екскурсійного туризму в умовах воєнного стану. Зокрема, знищення об'єктів культурної спадщини, екологічні катастрофи та загрози безпеці туристів стають серйозними перешкодами для розвитку туризму в цих умовах. Звертається увага на обмеження доступу до туристичних об'єктів і загрози для безпеки туристів та місцевого населення. Особливу увагу приділено можливостям та перспективам розвитку рекреаційної складової екскурсійного туризму в Україні під час воєнного стану. Розглянуто стратегії та інноваційні підходи, які можуть сприяти розвитку туризму в умовах конфлікту. Встановлено важливість зміцнення механізмів безпеки туристів, розробки альтернативних маршрутів та використання сучасних технологій для привертання уваги туристів. Також підкреслюється необхідність співпраці з військовими структурами та розвитку екологічно стійкого туризму. Проаналізовано перспективи та надано рекомендації щодо розвитку рекреаційної складової екскурсійного туризму в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: екскурсійний туризм, рекреація, культурна спадщина, сталий туризм, інновації в туризмі, військовий стан.

The article examines the main characteristics of the recreational component of excursion tourism in Ukraine, including its tourist sites and their unique features. It analyzes the problems that arise in the recreational component of excursion tourism in conditions of a state of war. These include the destruction of cultural heritage sites, environmental disasters, and threats to tourist safety, all of which pose significant obstacles to tourism development in such circumstances. Furthermore, the article investigates the role of the conditions of a state of war and their impact on the recreational component of excursion tourism in Ukraine. It highlights the restrictions on access to tourist sites and the threats to the safety of both tourists and local residents. The article delves into the analysis of facts regarding the destruction of cultural heritage sites and tourist infrastructure, as well as the irreversible damage inflicted upon natural resources, such as national parks, reserves, and environmentally sensitive areas. It establishes that pollution of the environment and loss of biodiversity often occur in times of war. The article places special emphasis on the opportunities and prospects for the development of the recreational component of excursion tourism in Ukraine during a state of war. It explores various strategies and innovative approaches that can contribute to the growth of tourism in conflict situations. The importance of strengthening mechanisms for tourist safety, developing alternative routes, and leveraging modern technologies to attract tourists is underscored. Collaboration with military structures and the promotion of environmentally sustainable tourism are also highlighted as essential factors. Ultimately, the article provides an analysis of perspectives and offers recommendations for the development of the recreational component of excursion tourism in conditions of a state of war in Ukraine. Its findings serve as a valuable source of information for scholars, practitioners, and stakeholders interested in the advancement of tourism in conflict situations.

Key words: excursion tourism, recreation, cultural heritage, sustainable tourism, innovations in tourism, martial law.

УДК 338.48:338.48.021.5(477)(045)

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.81-33>

Тимчук С.В.

к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Уманський національний університет садівництва

Нагернюк Д.В.

к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Уманський національний університет садівництва

Tymchuk Svitlana

Uman National University of Horticulture

Naherniuk Diana

Uman National University of Horticulture

Постановка проблеми. У сучасному світі, змінюються умови та виклики, з якими стикається туристична галузь у різних країнах. Особливо гостро ці зміни відчуються в країнах, що переживають воєнний стан. У таких умовах рекреаційна складова екскурсійного туризму стає особливо вразливою, однак, водночас, може відігравати значну роль у відновленні і розвитку країни. В умовах воєнного стану, рекреаційна складова екскурсійного туризму стикається з низкою викликів та перешкод, що вимагає уваги та ґрунтовних досліджень.

Відтворення миру та стабільності в умовах воєнного стану вимагає активної участі громадськості, державних органів та туристичних організацій. Розуміння впливу умов воєнного стану на рекреаційну складову екскурсійного туризму є важ-

ливим кроком у розвитку стратегій та плануванні рекреаційно-туристичної індустрії в цих умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання ролі екскурсійного обслуговування у структурі туристичного продукту розглядали у власних дослідженнях Лисюк Т.В., Терещук О.С., Дмитрук О.О. Дослідженню стану екскурсійної діяльності як одного зі складників туристичної сфери та виявленні низки чинників, що стримують розвиток туризму присвячені публікації Бакало Н.В. Питання організації функціонування спеціалізованих туристичних дестинацій в умовах воєнного стану у власних дослідженнях розглядали Шувчук С.М., Вовк С.В., Цуркан І.М. У своїх наукових доробках Слатвінська Л.А. та Збираник О.М. приділили увагу аналізу та оцінці

туристичної активності суб'єктів екскурсійного туризму в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз та визначення основних характеристик рекреаційної складової екскурсійного туризму в Україні в умовах воєнного стану. Дослідження спрямоване на виявлення проблем, що виникають у рекреаційній складовій екскурсійного туризму в таких умовах, а також на розкриття ролі умов воєнного стану у їх впливі на рекреаційну складову екскурсійного туризму в Україні.

Актуальним є не тільки аналіз сучасного стану рекреаційної складової екскурсійного туризму в Україні в умовах воєнного стану, але й виявлення шляхів його подальшого розвитку, акумулюючи увагу на стратегії та інноваційних підходах, які можуть бути використані для забезпечення сталого розвитку цієї складової туризму в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, зі своїм багатим природним, культурним та історичним спадком, відіграє важливу роль у розвитку рекреаційної складової екскурсійного туризму. Враховуючи географічне положення України, наявний широкий спектр природних ландшафтів – від Карпатських гір та Кримських пляжів до Чорнобильської зони відчуження та курортів на берегах Чорного моря. Крім того, країна насичена історичними пам'ятками, архітектурними шедеврами та унікальними культурними традиціями.

Однак, для успішного розвитку рекреаційної складової екскурсійного туризму в Україні необхідно вирішити ряд проблем, таких як розвиток інфраструктури, підвищення якості туристичних послуг, забезпечення сталого розвитку, збереження природних та культурних ресурсів, а також відновлення територій, які перебували під окупацією.

Основними характеристиками рекреаційної складової екскурсійного туризму в Україні є: різноманітність природних та культурних ресурсів, географічне розташування, культурне розмаїття, можливості для активного відпочинку, культурні та гастрономічні фестивалі, доступність та різноманітність туристичних послуг, історичний та культурний спадок та ін.

У рекреаційній складовій екскурсійного туризму в умовах воєнного стану виникає ряд проблем, які серйозно впливають на туристичну інфраструктуру, природні ресурси та культурні об'єкти (табл. 1).

Станом на 3 вересня 2022 року Міністерство культури та інформаційної політики України документувало 500 випадків пошкодження або руйнування об'єктів культури. Найбільша кількість злочинів проти культурної спадщини зафіксована в Донецькій (130), Харківській (108), Київській (80), Луганській (59), Чернігівській (38) та Сумській (28) областях [1]. Випадки повного або практично повного знищення спостерігаються близько 100 об'єктів, які існували ще у липні. Враховуючи це ЮНЕСКО надано Міністерству культури та інформаційної політики фінансову допомогу в розмірі 1,5 млн доларів для розвитку цифрових інструментів у сфері культурної спадщини в Україні [2].

Це лише деякі приклади проблем, які виникають у рекреаційній складовій екскурсійного туризму в умовах воєнного стану. Критичне вивчення та розуміння цих проблем дозволяє розробити стратегії для подолання викликів та забезпечення сталого розвитку туризму навіть у складних умовах.

Воєнний стан створює нестабільну та небезпечну ситуацію, що впливає на безпеку туристів. Зростає ризик для життя, здоров'я та майна туристів через можливість конфліктів, терористич-

Таблиця 1

Проблеми розвитку екскурсійного туризму в умовах воєнного стану

Проблема	Характеристика
Зруйнування та пошкодження інфраструктури	Воєнний конфлікт є причиною значних руйнацій та пошкоджень туристичних об'єктів, включаючи готелі, музеї, архітектурні споруди, дороги та ін. Це обмежує доступність та зручність для туристів, а також може вимагати значних зусиль й витрат в процесі відновлення.
Загроза безпеці туристів	Воєнний стан створює серйозні загрози безпеці для туристів, включаючи ризик терористичних атак, стрілянини та вибухів. Це може вплинути на рішення туристів про відвідування країни та призвести до зменшення туристичного потоку.
Порушення екологічної рівноваги	Воєнні дії часто є причиною екологічних катастроф та пошкоджень природних ресурсів. Наприклад, руйнація Каховського водосховища призвела до забруднення води та втрати природного багатства. Знищення біологічного різноманіття у природних заповідниках спричиняє порушення екосистеми та призводить до зникнення цінних видів.
Втрата культурної спадщини	Воєнний конфлікт призводить до втрати культурної спадщини, включаючи знищення археологічних розкопок, історичних пам'яток та музейних колекцій. Це суттєво позбавляє туристів можливості ознайомитись з багатою історією та культурою країни.
Економічні втрати	Воєнний стан призводить до значних економічних втрат у туристичній галузі, так як зменшується туристичний потік, зупиняються інвестиції та знижується загальний рівень туристичної активності. Це може мати серйозний негативний вплив на економіку країни та розвиток туризму.

Джерело: розробка автора

них актів, обмежень пересування та інших небезпек. Умови воєнного стану викликають неув'язку та невизначеність у туристичній сфері, що призводить до зниження туристичного потоку. Багато туристів уникають місць з конфліктами та нестабільністю, що може призвести до зменшення кількості відвідувачів туристичних атракцій та популярних місць.

Під час воєнного стану відбувається пошкодження та руйнування туристичної інфраструктури, а також незворотнє пошкодження природних ресурсів, таких як національні парки, заповідники та екологічно чутливі території. Станом на 1 вересня 2022 року у Мінприроди зазначали, що 20% природоохоронних територій України уражені війною, під окупацією перебувають 8 заповідників та 12 національних парків [3].

Воєнний стан часто супроводжується забрудненням навколишнього середовища та втратою біорізноманіття. Окупаційні сили Росії захопили контроль над двома природними заповідниками та двома національними парками в Україні. Першими постраждали біосферний заповідник імені Ф.Е. Фальц-Фейна «Асканія-Нова» та національний природний парк «Джарилгацький». За даними російських реєстраційних документів, офіційно зазначено, що головною діяльністю цих парків є мисливство та вилов диких тварин. Така ситуація дозволяє неконтрольовану діяльність на території заповідників без урахування думки науковців і співробітників, що працюють в парках та захищають природні ресурси. Крім того, ще два національних парку, а саме «Великий Луг» в Запорізької області, а також Нижньодніпровський та Кам'янська Січ, а також Олешківські піски були окуповані [3].

Умови воєнного стану можуть негативно позначитися на міжнародній репутації країни як туристичного напрямку. Постійні конфлікти та нестабільність можуть викликати сумніви та обмеження з боку міжнародних туристів, туроператорів та інвесторів, що призводить до зниження розвитку туристичної галузі.

В сучасній туристичній галузі екскурсійна діяльність стикається зі складнощами та проблемами. Екскурсійний туризм має свої особливості, серед яких можна виділити наступні: яскраво виражена сезонність, недостатність кваліфікованих екскурсоводів та гідів-перекладачів, здатних забезпечити високу якість проведення екскурсій, зростання кількості «підпільних» екскурсоводів, які працюють без необхідних дозволів та ліцензій [4]. Безумовно, ці проблеми потребують уваги та розв'язання для поліпшення екскурсійної діяльності в туристичній галузі.

Воєнний стан несе з собою значні виклики та обмеження для рекреаційної складової екскурсійного туризму в Україні (рис. 1). Проте, навіть у таких умовах, є можливості та перспективи для розвитку цієї галузі.

Актуальними є перегляд та адаптація маршрутів екскурсійного туризму, зміни напрямів та планування, щоб уникнути небезпек та конфліктних зон. Важливо підкреслити зусилля уряду та організацій, спрямовані на забезпечення безпеки туристів під час воєнного стану. Ефективна промоція цих заходів може збільшити довіру до туристичного сектору та привернути більше відвідувачів.

Умови воєнного стану можуть спонукати до розвитку альтернативних форм туризму, таких як еко-туризм, культурний туризм або агротуризм. Це дозволить відкрити нові можливості

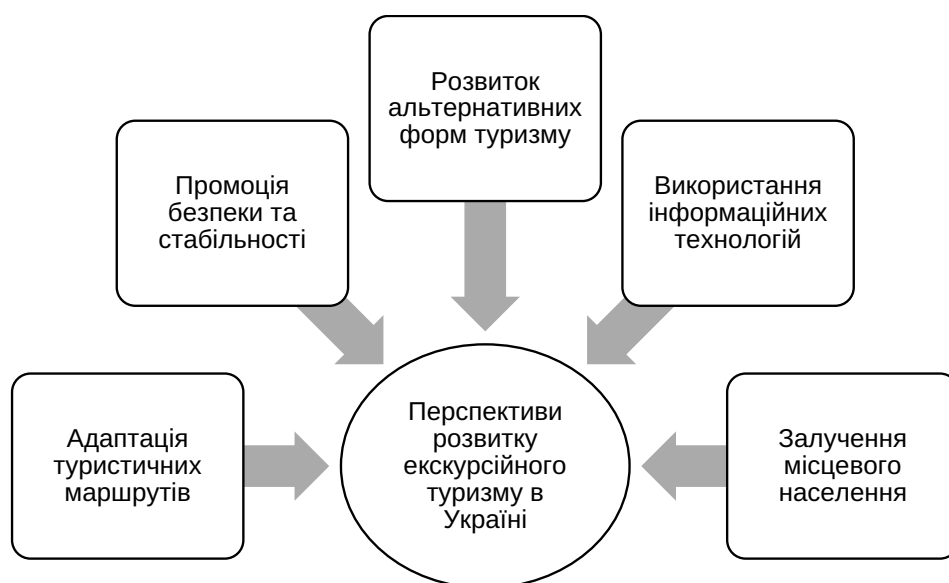

Рис. 1. Можливості та перспективи для розвитку екскурсійного туризму в Україні

Джерело: розробка автора

для відвідувачів та зменшити ризики, пов'язані зі зонами конфлікту.

Важливим є також активне використання інформаційних технологій та цифрових ресурсів для просування туристичних об'єктів, розвитку онлайн-інформаційних платформ та віртуальних турів. Це може допомогти привернути увагу туристів та збільшити їх інтерес до відвідування українських туристичних місць навіть у складних умовах.

Суб'єктами взаємодії на ринку екскурсійних послуг виступають туристи та екскурсанти, туроператори, турагенти, бюро подорожей та екскурсій [5]. Проте, важливо включити місцеве населення в процес розвитку туризму, сприяючи їх участі в організації та наданні послуг туристам. Це сприятиме розвитку економіки та підтримці громадської активності.

Незважаючи на складнощі, рекреаційна складова екскурсійного туризму в Україні може знайти шляхи розвитку та інновацій у воєнний період. Співпраця між урядом, туристичними організаціями, місцевими громадами та міжнародними партнерами є важливою для впорядкування та підтримки туристичної галузі в цих умовах.

Розвиток рекреаційної складової екскурсійного туризму в умовах воєнного стану може бути підтриманий за допомогою стратегій та інноваційних підходів (рис. 2).

Розвиток рекреаційної складової екскурсійного туризму в умовах воєнного стану можливий за умови застосування стратегій та інноваційних підходів. Хоча конфлікт та воєнний стан можуть створювати проблеми та обмеження, важливо зосередитись на безпеці туристів, альтернативних маршрутах, використанні технологій, партнерстві з військовими структурами та розвитку екологічно стійкого туризму. Для фірм, що займаються організацією екскурсійного туризму, досягнення цілей екологічного сталого розвитку є процесом, який потребує постійного відстеження їх впливу [8; 7].

Створення та функціонування спеціалізованих туристичних напрямків в умовах воєнного стану може сприяти збільшенню доходів державного бюджету, створенню нових робочих місць та відігравати важливу роль у психологічному розслабленні та зниженні психо-емоційного навантаження для українців, які перебувають у таких умовах [8].

Зазначені стратегії можуть стимулювати розвиток туристичної індустрії, залучати більше відвідувачів та сприяти збереженню природних та культурних цінностей. Важливо враховувати особливості конфліктної ситуації та працювати у партнерстві з відповідними органами, науковцями та громадськістю для забезпечення безпеки та розвитку туризму навіть в умовах воєнного стану.

Партнерство зі збройними силами:	<ul style="list-style-type: none"> •Встановлення співпраці з військовими структурами для забезпечення безпеки туристів, обміну інформацією та координації заходів безпеки.
Промоція миротворчого туризму	<ul style="list-style-type: none"> •Створення туристичних програм, спрямованих на вивчення історії конфлікту, миротворчої діяльності та примирення.
Розвиток екологічно стійкого туризму	<ul style="list-style-type: none"> •Залучення уваги до охорони навколишнього середовища та природних резерватів, популяризація екологічно чистих видів туризму, таких як екотуризм та відпочинок на природі.
Розвиток альтернативних маршрутів	<ul style="list-style-type: none"> •Розробка нових туристичних маршрутів або перегляд існуючих маршрутів з урахуванням зон безпеки та обмежень, пов'язаних з воєнним станом.
Використання технологій доповненої реальності та віртуального туризму	<ul style="list-style-type: none"> •Використання цифрових технологій для створення віртуальних турів та доповненої реальності, що дозволяє туристам відвідати популярні місця та атракції, не виходячи з дому

Рис. 2. Інноваційні підходи для розвитку рекреаційної складової екскурсійного туризму в умовах воєнного стану

Джерело: розробка автора

Розвиток рекреаційної складової екскурсійного туризму в таких складних умовах вимагає творчого підходу та інноваційних рішень, але він може мати значний потенціал для відновлення та підтримки туристичного сектора в Україні.

Висновки з проведеного дослідження.

Рекреаційна складова екскурсійного туризму в Україні має свої основні характеристики, які включають різноманітні туристичні об'єкти, такі як музеї, пам'ятки культури, заповідники та інші. Умови воєнного стану створюють ряд проблем для рекреаційної складової екскурсійного туризму. Знищення об'єктів культурної спадщини, екологічні катастрофи та загрози безпеці туристів стають серйозними перешкодами для розвитку цієї галузі. Крім того, роль умов воєнного стану впливає на зниження туристичного потоку, обмеження доступу до окремих туристичних об'єктів та загальну небезпеку для туристів та місцевого населення.

Однак, в умовах воєнного стану існують певні можливості та перспективи для розвитку рекреаційної складової екскурсійного туризму. Розробка альтернативних маршрутів, використання технологій та співпраця з військовими структурами можуть сприяти привабливості туристичних об'єктів та забезпечити безпеку туристів. Важливо також розвивати екологічно стійкий туризм та використовувати інноваційні підходи для залучення туристів.

З метою підтримки та зміцнення рекреаційної складової екскурсійного туризму в умовах воєнного стану, рекомендується вдосконалювати механізми безпеки туристів, активно просувати альтернативні маршрути та використовувати сучасні технології для привертання уваги туристів. Крім того, співпраця з військовими структурами та розвиток екологічно стійкого туризму є важливими факторами для забезпечення сталого розвитку рекреаційної складової екскурсійного туризму в цих умовах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. МКІП зафіксувало півтисячі епізодів воєнних злочинів РФ проти українських об'єктів культурної спадщини та закладів культури. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-zafiksuvalo-pivtysiachi-epizodiv-voiennykh-zlochyniv-rf-proty-ukrainskykh-objektiv-kulturnoi-spadshchyny-ta-zakladiv-kultury>
2. ЮНЕСКО виділяє \$1,5 млн на цифровізацію культурної спадщини України. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yunesko-vydiliaie-15-mln-na-tsyfrovizatsiiu-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy>
3. Що відбувається із заповідниками та національними парками в окупації? Радіо Свобода. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-zapovidnyky-okupatsiya-askaniya-nova/32337921.html>

4. Лисюк Т.В., Терещук О.С., Дмитрук О.О. Екскурсійне обслуговування у структурі туристичного продукту. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 28-1. С. 175–178.
5. Бакало Н.В. Екскурсійна діяльність як один із складників туристичної сфери. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. 2017. Випуск 3(08). С. 211–214
6. Слатвінська Л.А., Збиранник О.М. Аналіз та оцінка туристичної активності суб'єктів екскурсійного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-78>
7. Нецадим Л.М., Тимчук С.В. Екологізація туристичних послуг аграрних підприємств. *Збірник наукових праць Уманського НУС*. 2020. Випуск 96. Частина 2. С. 190–198.
8. Шувчук С.М., Вовк С.В., Цукан І.М. Організація функціонування спеціалізованих туристичних дестинацій в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-116>

REFERENCES:

1. MKIP zafiksuvalo pivtysiachi epizodiv voiennykh zlochyniv RF proty ukrainskykh objektiv kulturnoi spadshchyny ta zakladiv kultury [The Ministry of Culture and Information Policy (MCIP) has documented five hundred episodes of war crimes committed by Russia against Ukrainian cultural heritage sites and cultural institutions]. Government Portal. The official website of the executive authorities of Ukraine. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-zafiksuvalo-pivtysiachi-epizodiv-voiennykh-zlochyniv-rf-proty-ukrainskykh-objektiv-kulturnoi-spadshchyny-ta-zakladiv-kultury> (in Ukrainian)
2. YuNESKO vydiliaie \$1,5 mln na tsyfrovizatsiiu kulturnoi spadshchyny Ukrainy. Uriadovi portal [UNESCO allocates \$1.5 million for the digitalization of cultural heritage in Ukraine]. Government Portal. The official website of the executive authorities of Ukraine. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/yunesko-vydiliaie-15-mln-na-tsyfrovizatsiiu-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy> (in Ukrainian)
3. Shcho vidbuvaetsia iz zapovidnykamy ta nationalnymy parkamy v okupatsii? [What happens to reserves and national parks under occupation?]. *Radio Liberty*. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-zapovidnyky-okupatsiya-askaniya-nova/32337921.html> (in Ukrainian)
4. Lysiuk T.V., Tereshchuk O.S., Dmytruk O.O. (2018) Ekskursiine obsluhovuvannia u strukturi turystychnoho produktu [Excursion services in the structure of the tourist product]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 28-1, pp. 175–178. (in Ukrainian)
5. Bakalo N.V. (2017) Ekskursiina diialnist yak odyin iz skladnykh turystychnoi sfery [Excursion activity as one of the components of the tourism industry]. *Development of productive forces*

and regional economy, vol. 3(08), pp. 211–214. (in Ukrainian)

6. Slatvinska, L.A., Zbyrannyk, O.M. (2023) Analiz ta otsinka turystychnoi aktyvnosti subiektyv ekskursionoho turizmu v Ukraini [Analysis and assessment of tourist activity of subjects in excursion tourism in Ukraine]. *Economics and Society*, vol. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-78> (in Ukrainian)

7. Neshchadym L.M., Tymchuk S.V. (2020) Ekologizatsiia turystychnykh posluh ahrarynykh pidpri-

emstv [Ecologization of tourist services of agricultural enterprises]. *Collection of scientific papers of Uman National University of Horticulture*, vol. 96, part 2, pp. 190–198. (in Ukrainian)

8. Shuvchuk S.M., Vovk S.V., Tsukan I.M. (2022) Orhanizatsiia funktsionuvannia spetsializovanykh turystychnykh destynatsii v umovakh voiennoho stanu [Organization of functioning specialized tourist destinations in conditions of a state of war]. *Economics and Society*, vol. 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-116> (in Ukrainian)